

ОШТЕЋЕНА ЛИЦА

(ПОТЕНЦИЈАЛНИ КОРИСНИЦИ ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ)

Физичка и правна лица уопште

Генерално о лицима којима је мерама експропријације кроз аграрну реформу, конфискације, секвестрације и национализације, извршено одузимање имовине у периоду 1945. до 1990. године. Та лица су, било лично било преко својих правних следбеника, у садашњем процесу денационализације потражиоци имовине која им је одузета наведеним мерама, а ради се, најопштије речено, о свим оним физичким и правним лицима која су претенденти на денационализацију. Њихово право на повраћај одузетих зграда, станова и пословних просторија, као и одузетог земљишта ни по чему није спорно, тако да ће, уз испуњење законских услова, та лица бити у првом реду оних којима се враћа имовина.

Међутим, поред тога, постоје и неке категорије физичких и правних лица која имају унеколико специфичнији положај у процесу денационализације.

Цркве, верске установе и организације

Законом о аграрној реформи и колонизацији из 1945. године, држава је присвојила земљишне и шумске поседе цркава, манастира, верских установа и свих врста верских задужбина (члан 3. став 1. под "в" и члан 26).

Од цркава, верских задужбина, манастира и верских установа одузет је "вишак преко 10 хектара њихове укупне површине њива, башти, винограда, воћњака, утрина и шума" (члан 8. став 1), с тим што је онима већег значаја или историјске вредности могло бити остављено и до 30 хектара. Према члану 7. став 1. Основног закона о поступању са експроприсаним и конфискованим шумским поседима, шумски поседи одузети су наведеним власницима без икакве накнаде.

Још док је Закон о аграрној реформи и колонизацији био у фази припреме, против његовог доношења, и то не генерално већ у односу на црквену имовину, изразили су протест највиши органи православне и католичке цркве у Југославији.

У представци Светог архијерејског синода Српске православне цркве истиче се да је наведени закон "...и неправедан и нехуман и антисоцијалан и грубо вређа социјалну правду". Даље, у тој представци указује се да „црквена имања (општа имовина цркве, парохијске сесије, манастирска имовина, имања црквених општина и задужбинско-фондовска имања) и поред разноврсног порекла, нису насилно стечена, већ добијена углавном завештањем, па је њихова експропријација с моралног становишта неодржива". Ако би се то пак догодило, каже се у

представци, „црква ће бити доведена у положај просјака и бескућника,” и завршава питањем: „Да ли је тенденција да се Црква у свом деловању угуши и уништи?”¹

Председништво бискупске конференције успротивило се експропријацији имања католичке цркве у Југославији износећи да би за преуређење имовинских односа на црквеним поседима могла бити надлежна једино Света столица. Властима се приговара намера да уништи материјалну основу римокатоличке цркве и тако онемогући обављање њених духовних функција. На крају, у покушају да задржи бар део имања овај врховни орган Католичке цркве затражио је да се изврши раздвајање заједничке каптолске имовине од предијалне имовине појединих каноника, с обзиром да се ради о различитим правним субјектима и с обзиром да је такво становиште „након дугих расправа усвојила и стара Југославија”.²

Наравно, ова противљења нису имала било каквог изгледа на успех. Подржављено је 2.827 црквених и манастирских поседа, у укупној површини од 172.022 хектара, од чега у Србији и Црној Гори 841 посед површине 57.083 хектара, тако да су ови поседи били на трећем месту по величини удела у образовању земљишног фонда аграрне реформе и колонизације.³

Скупштина Републике Србије је 1991. године изгласала једну верзију закона о враћању имовине цркви, али тај закон никада није ступио на правну снагу јер га није потписао Председник Републике. Тек 2006. године донет је Закон о враћању (реституцији) имовине црквама и верским заједницама.

Проблем враћаја црквене имовине присутан је и у другим постсоцијалистичким земљама. У Чешкој је законом предвиђено да се имовина врати првобитним корисницима, па и цркви, али је поступак враћања веома спор јер се ради о значајној имовини: 175 хектара шуме и више стотина зграда које је црква некада поседовала.⁴ По словеначком Закону о денационализацији, право на повраћај имовине имају и цркве и друге верске заједнице, њихове установе, односно редови који су у време ступања на снагу тог закона деловали на територији Републике Словеније (члан 14). И хрватски закон о враћању имовине бившим власницима укључује цркве па је један део имовине већ враћен како католичкој, тако и православној цркви у Хрватској.

Задужбине

Имовина задужбина, како верских тако и световних, одузета је на основу Закона о аграрној реформи и колонизацији (земљишни поседи) и на основу Закона

---

¹ Н. Гаћеша: „Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945-1948”, издање Матице српске, 1984., стр. 111.

² Н. Гаћеша: Ибидем, стр. 111.

³ Н. Гаћеша: Ибидем, стр. 354.

⁴ „Црквена имовина предмет размирица”, Политика, 24. август 1996.

о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта (зграде и грађевинска земљишта).

Држава је стала на становиште да су све задужбине приватна лица („грађанска правна лица“), да долазе под удар прописа о национализацији и експропријацији те да их треба одузети. Многе задужбине, имале су међутим, друштвени карактер: хумани, образовни, културни и др., тако да је у оквиру њих приватна имовина била, заправо, ангажована у остваривању општедруштвених циљева, што је законодавац „превидео“ и правно неосновано, а надасве неправедно, извршио подржављење те имовине.

Тако је извршено и одузимање бројних задужбина Београдског универзитета које су од самог свог настанка имале друштвени карактер па нису могле бити национализоване или експроприсане.⁵

Колонисти и корисници аграрне реформе на подручју Косова и Метохије

На специфичан начин изгубили су своје земљишне поседе и куће многи колонисти и други корисници аграрне реформе извршене пре 6. априла 1941. године, које су стекли на основу Закона о насељавању јужних крајева од 11. јуна 1931. године.

У току Другог светског рата већина насељеника, од којих су највећи број били Срби, напустила је своја колониистичка имања на Косову и Метохији, која су заузели Албанци. Очекујући да се питање њихове земље реши у оквиру аграрне реформе и колонизације, у Пећи се почетком 1945. године окупило више хиљада предратних колониста - власника имања, који су захтевали да им се омогући враћање на њихове дотадашње поседе. Враћање имања која су други у току рата запосели, тражили су предратни колонисти и у другим крајевима.

Национални комитет ослобођења Југославије 6. марта 1945. године доноси Одлуку о привременој забрани враћања колониста у њихова ранија места живљења („Службени лист ДФЈ“, бр. 13/1945). У преамбули те контраверзне одлуке наводи се: „У последње време, без одобрења народних власти примећује се враћање и пресељавање породица колониста (насељеника) које су раније биле насељене у Македонији, Косову, Метохији, Срему и Војводини. Будући да се овим наноси штета самим колонистима, јер се излажу тешкоћама и непотребним трошковима, пошто још нису створени услови за њихов повратак у ранија насеља, то с обзиром на све предње, а да би заштитио саме насељенике од непотребног пута и излишних трошкова...” решено је да се „привремено не дозволи враћање колониста у њихова ранија места живљења и наложено да сви колонисти остану у

---

⁵ Овај проблем је аргументовано и исцрпно обрађен од стране проф. др Миодрага Орлића у монографији „Правна анализа експропријације и национализације универзитетских задужбина“, Београд, 1988.г.

својим местима, с тим што ће им Народноослободилачки одбори указивати и даље сваку помоћ”. У Одлуци је још наведено да, пошто ће питање колониста бити решено посебном Уредбом, то ће они бити благовремено обавештени ко ће, кад и у који крај државе моћи да се пресели.

Решавање постојећих аграрних проблема на Косову и Метохији требало је коначно разрешити Законом о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у НР Македонији и у Аутономној Косовско-Метохијској области од 3. августа 1945. године.⁶ Тим законом, који није довољно ушао у дубину и далекосежност косовског аграрно-политичког питања, предвиђено је да колонисти и месни корисници аграрне реформе извршене пре 6. априла 1941. године на територији Косова и Метохије, губе право својине на земљишту које им је у оквиру аграрне реформе доделила Краљевина СХС, односно Краљевина Југославија, уколико не испуњавају нарочите услове које је одредила нова власт.

Кад је реч о Косову и Метохији, Законом о ревизији... предвиђено је да „насељеници којима је у Аутономној Косовско-Метохијској области била до 6. априла 1941. године додељена земља губе право на исту под следећим условима: а) ако им је била додељена земља приватних сопственика, сматрајући таквим сопствеником сваког земљорадника који је радио своју земљу, без обзира да ли је на њу имао или није имао тапију, или на њој радио као чивчија или стални закупац; б) ако су после 1918. године били насељени на земљиштима Шиптара-политичких емиграната; в) ако нису били земљорадници него су као жандарми, финансијски чиновници и слично земљу добили за услуге учињене антинародним режимима; г) ако су од додељене им земље живели као рентијери”. Чланом 3. Закона проглашено је да се укидају сви феудални и полufeудални закупци (као чивчиски однос) у Аутономној Косовско-Метохијској области и сви такви закупци оглашени су као слободни сопственици земље на којој су радили. Лица, која се у тој области баве искључиво земљорадњом а која су држала земљишта као чивчије, наполичари и закупци најмање од 1935. године, немајући другог свог земљишта или га немајући довољно, проглашени су сопственицима земљишта која обрађују.

Неки од тих услова били су исполитизовани па и спекулативни као нпр. онај по ком је губитак земље погађао и све оне колонисте или месне кориснике аграрне реформе који су „били жандарми, финансијски чиновници и слично, а земљу су добили као награду за услуге ненародним режимима“ (члан 4. тач. в). Потенцијална намера законодавца да исправи неке неправде у овом случају имала је за последицу нове неправде.

Спровођење овог закона текло је споро и са великим тешкоћама због чега су избеглице са Косова протестовале. Тако је било и на конференцији једне групе избеглица - предратних насељеника на Косову и у Македонији одржаној у Зајечару 28. октобра 1945. године, где је захтев за повратак образложен следећим речима: „За повратак нас не веже толико имовина, колико љубав и родбинске везе које

---

⁶ „Службени лист ФНРЈ”, бр. 89/1946.

смо стекли са народима тих крајева. Поред тога, сва наша имовина добијена је од одузете велепоседничке земље и државних утрина...Према томе, нашим повратком не би били окрњени интереси домородаца...па зато, а у интересу правде, равноправности, братства и јединства, молимо да се донесе праведна одлука о нашем повратку у те покрајине. То захтевају интереси око 200 избегличких породица са 1.140 чланова који чекају повратак својим напуштеним кућама”.⁷

Многи предратни колонисти и аграрни интересенти којима извршеном ревизијом није одузета земља, изгубили су је накнадно на основу републичког Закона о поступању са напуштеном земљом колониста у АКМО⁸ ако се до 30. септембра 1947. године нису вратили на своја имања и отпочели са обрадом земље. Међутим, враћање је онемогућавала тада још важећа Одлука НКОЈ о привременој забрани враћања колониста у њихова ранија места живљења од 6. марта 1945. године, тако да су се ова лица нашла у затвореном кругу између основних животних и имовинских интереса, носталгије, државних забрана и административних препрека, из ког су многи изашли тако што су прихватили другу земљу изван Косова или су остали без игде ичега.

Добровољци из ратова 1912-1918. године

Добровољци из ратова 1912-1918. године имали су у Краљевини Југославији одређене привилегије у погледу доделе земље и финансијске помоћи од стране државе.

Већ у самом почетку спровођења аграрне реформе и колонизације било је очигледно да ће и ова лица потпасти под удар Закона о аграрној реформи и колонизацији, јер су, с једне стране, објективно били власници имовине и права која је тај закон експроприсао, а с друге стране створено је политичко предубеђење о њиховој режимској и промонархистичкој оријентацији пренетој из Краљевине Југославије.

Увиђајући то, Савез ратних добровољаца Југославије 1912-1918. године обратио се 9. августа 1945. године Министарству за колонизацију и Министарству финансијаДФЈ, постављајући два алтернативна захтева. Прво, да се новим Законом о аграрној реформи и колонизацији заштите права оних добровољаца који су на основу Уредбе о издавању државних обвезница ратним добровољцима уместо аграрне земље из 1938. године примили обвезнице уместо земље које није

---

⁷ Н.Гаћеша: „Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945-1948“, Матица српска 1984, стр.167.

⁸ „Службени гласник НР Србије”, бр. 9/1947. Овај закон престао је да важи 20. децембра 1990.године када је Скупштина Србије утврдила престанак његове важности.

било довољно за расподелу, јер се држава обавезала да ће те обвезнице исплатити у наредном периоду од 30 година.⁹ Друго, ако нова држава неће или не може да преузме наведену обавезу, Савез добровољаца је тражио да се додели земља оним добровољцима који желе да је обрађују и који од тога живе.

Наведена министарства стала су на становиште да решавање по захтеву Савеза добровољаца није у њиховој надлежности па су исти проследили Законодавном одбору Привремене народне скупштине који је тај захтев 9. септембра 1945. године само нотирао и оставио без решења.

Тако се преко питања добровољаца из балканских ратова и Првог светског рата, покренутог представком њиховог Савеза ћутке прешло и према њима је примењен исти поступак који је Закон о аграрној реформи и колонизацији предвиђао за остале земљораднике - власнике земље. Иако о том питању није изнет званичан став, у једном документу се наводи следеће: „Добровољци из првог светског рата, односно њихови наследници, који до 6. априла 1941. године нису остварили своја права из Закона о добровољцима у погледу добијања земљишта, односно из Уредбе о исплати државних обвезница ратним добровољцима уместо аграрне земље, што је озакоњено у & 134. тач. 33. Финансијског закона за 1939/40 годину у погледу државних обвезница, сада та права не могу остварити, јер за то не постоје законски прописи”.¹⁰

Половином 1945. године једна већа група добровољаца такође се обратила Министарству пољопривреде ДФЈ тражећи да се уваже њихови имовински захтеви. То су били добровољци који су пред Други светски рат добили земљу у Панчевачком риту и у Банату. Како је наведена земља била мочварна и непогодна за насељавање, Краљевина Југославија је исту за рачун добровољаца издала у закуп плаћајући из закупнине обавезе према добровољцима све док их дефинитивно ту не насели. Пошто наведена аграрна реформа на том подручју није била окончана до 6. априла 1941. године јер аграрни субјекти нису ни уведени у посед, земља је, управо због те чињенице, експроприсана у корист државе, а добровољци су изгубили и земљу и новчану потпору, са изузетком једног мањег броја који је колонизиран у друге крајеве Војводине.

На основу републичког Закона о ликвидацији аграрне реформе вршене до 6. априла 1941. године на великим поседима у АП Војводини из 1946. године, земљу је тако изгубило више хиљада добровољаца из ратова 1912-1918. године.

---

⁹ Краљевина Југославија издала је ратним добровољцима обвезнице на основу чл. 1. и 3. Уредбе о издавању државних обвезница ратним добровољцима уместо аграрне земље - Мс.бр. 1156 од 7. децембра 1938.године, као и на основу Одлуке Министарског савета - МС бр. 1157 од 26. септембра 1939. године, којим је овлашћен министар финансија да ради исплате накнаде ратним добровољцима - борцима, неборцима и добровољцима усташима уместо аграрне земље емитује државне обвезнице. Ове обвезнице издате су у комадима од по 5.000 - 10.000 номиналних динара, гласиле су на доносиоца, са 4% годишњег интереса од номиналне вредности. Купони за наплату почели су доспевати 1. октобра 1939. године, с тим да се потпуна исплата имала извршити у наредних 30 година (последњи купони доспевали су 1. октобра 1968.године). Ове обвезнице су се могле користити у све сврхе као и остале обвезнице државних зајмова. Корисници ових обвезница успели су да наплате само два купона: 1. октобра 1939. и 1. октобра 1940. године.

¹⁰ Несигнирана и недатирана забелешка Министарства за колонизацију коју цитира Никола Гаћеша у књизи „Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945-1948”, 1984.г., стр. 148.

Питање тзв. добруцанских добровољаца¹¹, међутим, ипак је 1947. године решено, али на селективан начин тако да су они имућнији ипак остали без земље која им је додељена пре 1941. године.

Лица која су изгубила југословенско држављанство

Губитак југословенског држављанства по Закону о одузимању држављанства официрима и подофицирима бивше југословенске војске који неће да се врате у отаџбину, и припадницима војних формација који су служили окупатору и одбегли у иностранство¹² имао је за последицу и конфискацију целокупне имовине официра и подофицира.

Према том закону, „сви од непријатеља заробљени или интернирани активни или резервни официри и подофицири бивше Југословенске војске који одбију да се са осталим ослобођеним југословенским заробљеницима и интернирцима врате у отаџбину и добровољно остану изван отаџбине, губе југословенско држављанство”. такође, југословенско држављанство су изгубили и „сви припадници и политички руководиоци разних противнародних војничких формација, које су биле у служби окупатора (тзв. Југословенске војске у отаџбини, четника, усташа, Српске државне страже, домобрана итд.) који су се са територије Југославије повукли заједно с непријатељем, са којим су се до границе заједно борили против Југословенске армије и наших савезника, и који се сада налазе у иностранству, као и остали припадници тих формација, који су земљу раније напустили”. Од мере губитка држављанства изузета су она лица која су пред југословенским дипломатским или војним органима дала изјаву да ће се вратити у земљу и ставила се на располагање југословенским властима за репатријацију, као и она лица која услед болести, лежања у болници, удаљености или одвојености не буду у могућности да у предвиђеном року дају изјаву за повратак у земљу. Одузимање држављанства по наведеном закону није искључивало могућност и кривичног гоњења наведених лица, у складу са тадашњим кривичним законодавством.

Та лица су југословенско држављанство изгубила по самом закону, а многа лица су истог лишена на основу одлука судских и управних органа. У Закону о врстама казни од 5. јула 1945. године,¹³ губитак држављанства је предвиђен као посебна казна коју изричу грађански и војни судови. Казна губитка држављанства је трајна, изриче се у случајевима изричито предвиђеним у закону и то против лица која се не налазе на територији ФНР Југославије и повлачи забрану повратка

---

¹¹ Добруцански добровољци су припадници Прве српске добровољачке дивизије, формиране од добровољаца 1916. године у Русији, који су се борили на добруцанском фронту, а који у Краљевини Југославији нису били изједначени са солунским добровољцима па стога нису ни добили земљу у власништво, али су им неке општинске управе ипак додељивале земљу.

¹² „Службени лист ДФЈ”, бр. 64/1945 и „Службени лист ФНРЈ”, бр. 86/1946.

¹³ „Службени лист ДФЈ”, бр. 48/1945, потврђен и измењен у „Службеном листу ФНРЈ”, бр. 66/1946.

осуђеног у земљу. Уз казну губитка држављанства суд је био дужан да обавезно изрекне и казну конфискације целокупне имовине осуђеног лица (члан 14. став 3. Закона о потврди и изменама Закона о врстама казни од 14. августа 1946. године).

Лицу које се до 1. јануара 1965. године одселило из Југославије у државу чијој народности припада и које је до тог датума стекло држављанство те државе, *ex lege* је престало југословенско држављанство (у суштини радило се у опцији између Италије и Југославије и спроводењу Лондонског меморандума из 1954. године). Над имовином тих лица извршена је секвестрација а потом је национализована због преласка власника у страну држављанство и престанка држављанства ФНРЈ (по члану 3. став 3. Закона о национализацији из 1948. године). Такође, власништво на некретнинама губили су и Јевреји и Муслимани, као бивши југословенски грађани, који су се иселили у Израел и Турску.

Посебне последице по имовину многих југословенских грађана имала је одредба Закона о изменама и допунама Закона о национализацији приватних привредних предузећа из 1948. године, о којој је већ било речи код национализације, а која је престанак југословенског и прихват страног држављанства санкционисала одузимањем свих непокретности тог лица у Југославији и то без накнаде. За разлику од других ова казнена мера се примењивала и више десетина година после Другог светског рата и још увек није изричито стављена ван правне снаге.

Чланови породице Карађорђевић

Указом Председништва Президијума Народне скупштине ФНР Југославије У.бр. 392 од 8. марта 1947. године,¹⁴ члановима династије Карађорђевић¹⁵ одузето је држављанство и конфискована целокупна имовина.

Ова одлука била је политички инспирисана „Одлуком АВНОЈ-а о одузимању права законите владе Југославије такозваној Југословенској влади у иностранству и о забрани повратка у земљу краљу Петру II Карађорђевићу” донетој у Јајцу 29. новембра 1943. године.¹⁶ Она је била образложена тиме да су се Краљ и избегличка југословенска влада дистанцирали од народноослободилачке борбе народа Југославије, да су све радили и предузимали против народноослободилачког покрета, да су преко Драже Михајловића и четничког покрета систематски у земљи организовали братоубилачки рат у циљу гушења народног устанка, да су у том циљу преко Драже Михајловића и њему подређених

---

¹⁴ „Службени лист ФНРЈ”, бр. 64/1947.

¹⁵ У Указу је изричито наведено да се одузима држављанство и конфискује целокупна имовина: Петру Александра Карађорђевића, Александру Петра Карађорђевића, Томиславу Петра Карађорђевића, Андреју Александра Карађорђевића, Марији Александра Карађорђевића, Павлу Арсена Карађорђевића, Олги Павла Карађорђевића, Александру Павла Карађорђевића, Николи Павла Карађорђевића и Јелисавети Павла Карађорђевића.

¹⁶ Одлука објављена у „Службеном листу ДФЈ”, бр. 1/1945.

команданата склапали споразуме и савезе са немачким, италијанским и бугарским окупаторима, да су ражаловали све официре бивше југословенске војске који су стали на страну народноослободилачког покрета итд.

Правни основ за одузимање држављанства члановима породице Карађорђевић нађен је у члану 16. став 3. Закона о држављанству („Службени лист ФНРЈ”, бр. 54/1946) где је било предвиђено да се „држављанство може одузети сваком држављанину ФНРЈ који у иностранству својим радом наноси, или је у време рата наносио штету народним и државним интересима ФНР Југославије, или одбија да врши грађанске дужности”. У члану 17. став 2. истог закона предвиђено је да се држављанство одузима судском пресудом, а изузетно одлуком Президијума Народне скупштине ФНРЈ. Даље, одузимање држављанства имало је за последицу и конфискацију имовине, према већ поменутој одредби члана 14. став 3. Закона о врстама казни.

Одлуком У.бр.392 од 8. марта 1947. године подржављене су бројне непокретности бивше краљевске породице: дворови, куће, земља и шуме у Београду, Бохињу, Камничкој Бистрици, Сокобањи, Милочеру, на Цетињу, Бледу и др. , тако да су конфискована 33 имања у разним деловима тадашње Југославије. Држава је присвојила и све њихове непокретности, а пре свега новчану готовину и хартије од вредности затечене код управе Двора у Београду и у иностранству. Такође су конфисковане и задужбине које је основао краљ, као што је задужбина “Свети Ђорђе” на Опленцу.

У односу на имовину Карађорђевића данас се могу, по неким, додуше старијим подацима, појавити 34 наследника.¹⁷ Они, међутим, немају југословенско држављанство и третирају се као странци тако да већ самим тим имају тешкоће код реституције своје имовине. У сличном положају су и потомци краљевских династија других постсоцијалистичких земаља, па чак и бивши монарси неких Западних земаља као што су Италија и Грчка.¹⁸

Указ Председништва Президијума Народне скупштине ФНРЈ У.бр. 392 од 8. марта 1947. године укинут је Законом о укидању Указа о одузимању држављанства и имовине породици Карађорђевић који је донела Савезна скупштина на седници Већа република 26. фебруара и Већа грађана 27. фебруара 2001. године.¹⁹ Тиме је *de iure* враћено држављанство члановима породице Карађорђевић, побројаним у укинутом Указу и у новодонетом закону, с тим што ће се услови за повраћај њихове конфисковане имовине уредити посебним законом.²⁰

---

¹⁷ „Наследници кратких рукава”, напис објављен у дневном листу „Наша борба” 8. августа 1996. године.

¹⁸ Врховни суд Грчке је у марту 1996. године прогласио неуставним закон којим су у Републици Грчкој бившем краљу Константину и његовој породици одузета имања и грађанска права тако да нису могли ни да уђу у Грчку. Тиме је отворена могућност реституције краљевских имања од којих су највећи летњи двор Тати са четири хиљаде хектара земље, велики шумски посед у централном делу Грчке и палата Мон Репо на Криту – „Политика”, 15. април 1996.г.

¹⁹ „Службени лист СРЈ”, бр. 9/2001.

²⁰ Законом о повраћају имовине - денационализацији, или другим посебним законом.

Припадници немачке народности

Одлуком о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином неприсутних лица и о секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле, донетом од стране АВНОЈ-а, 21. новембра 1944. године,²¹ одузета је и прешла у државну својину: (1) сва имовина Немачког Рајха и његових држављана која се налази на територији Југославије, (2) сва имовина лица немачке народности, са одређеним мањим изузецима, (3) сва имовина ратних злочинаца и њихових помагача, без обзира на њихово држављанство и (4) имовина оних лица која су пресудама грађанских и војних судова осуђена на губитак имовине у корист државе, без обзира на то које држављанство имају.

Та одлука је под имовином која се одузима подразумевала непокретна добра и покретна добра и права, као што су: земљишни поседи, куће, намештај, шуме, рударска права, предузећа са свим постројењима и залихама, хартије од вредности, драгоцености, удели, акције, друштва, удружења сваке врсте, фондови, права уживања, сваковрсна платежна средства, потраживања, учешће у радњама и предузећима, ауторска права, права индустријске својине, као и сва права на напред поменуте предмете. Имовина југословенских држављана, по овој одлуци, конфискује се без обзира да ли се налази у земљи или у иностранству.

Посебно су под удар наведене одлуке дошли они држављани Југославије који су се под окупацијом декларисали или важили као Немци, без обзира да ли су и пре рата као такви иступали, или су важили као асимилирани Хрвати, Словенци или Срби. Од конфискације, према Тумачењу²² Одлуке од 21. новембра 1944. године, изузети су они држављани Југославије, немачке националности, порекла или презимена: а) који су учествовали као партизани и војници у НОБ-у или су активно радили у народноослободилачком покрету, б) који су пре рата били асимилирани као Хрвати, Словенци или Срби, а за време рата нису приступили Културбунду нити су иступали као чланови немачке народносне групе, ц) који су под окупацијом одбили да се на захтев окупаторских или квислиншких власти декларишу као припадници немачке народносне групе, д) као и они грађани немачке националности (мушкарци или жене) који су ступили у мешовите бракове са лицима једне од јужнословенских народности или са лицима јеврејске, словачке, русинске, мађарске, румунске или које друге признате народности.

Закон о конфискацији и извршењу конфискације од 9. јуна 1945. године предвидео је (члан 30) образовање посебних комисија при народним одборима за доношење решења о конфискацији имовине лица немачке народности, на основу којих су срески судови требали да изврше укњижење конфисковане имовине у земљишне књиге. Међутим, ова решења о конфискацији имала су само

---

²¹ Ова одлука објављена је у „Службеном листу ДФЈ”, бр. 2/1945, доцније потврђена Законом... „Службени лист ФНРЈ”, бр. 63/1946.

²² „Службени лист ДФЈ”, бр. 39/1945.

декларативни карактер јер је, без обзира да ли је донето решење или не, имовина лица немачке народности *ex lege* прешла у државну својину дана 6. фебруара 1945. године, када је ступила на снагу Одлука АВНОЈ-а од 21. новембра 1944. године. Међутим, као што ћемо видети у наставку, недоношење решења онемогућавало је укњижбу у земљишне књиге новог власника.

Под дејством ратне психозе, недела која је починила окупацијска војска на територији Југославије и великог страдања народа, конфискација имовине лица немачке народности провођена је генерално и безрезервно, тако да се није ни испитивало, у принципу, да ли је конфискат немачке националности, већ је то цењено према његовом презимену које, понекад, уопште није било немачко већ мађарско, чешко или неко треће. Уз то ретко су поштовани и прописани изузеци од конфискације, тако да је учињено низ повреда материјалноправног и процесног карактера. Све је то попримило такве размере да се „у жељи да се избегне свака погрешна примена закона и избегне неправда” огласило и Председништво АВНОЈ-а са горепоменутих тумачењем предметне Одлуке.

Расположиви, али не и потпуно поуздани подаци говоре да је од лица немачке националности конфисковано око 100.000 поседа са површином од преко 600.000 хектара земље тако да је та имовина (поседи) имала најзначајнију улогу у образовању земљишног фонда аграрне реформе и колонизације (38,73%).²³

Према замисли власти, конфискација имовине лица немачке народности тј. доношење решења на основу којих је средњи суд требало да спроведе укњижење конфисковане имовине у земљишне књиге, требало је да се заврши до 15. септембра 1945. године, односно у продуженом року до 1. октобра 1946. године. Међутим, поступак конфискације није завршен ни по истеку свих рокова. Тим поводом на интервенцију Президијума Народне Скупштине ФНРЈ, Министарство правосуђа је актом Пов. Бр. 230/1949 од 10. августа 1949. године дало мишљење да судови не могу спроводити конфискацију имовине лица немачке народности „јер иако формално још увек постоје овлашћења у закону, несумњиво је да прави смисао закона није био да се овакве конфискације спроведе са закашњењем од неколико година.” После тога обустављен је сваки даљи поступак конфискације имовине лица немачке народности.

Међутим, накнадним дописом од 16. марта 1951. године, Министарство правосуђа ФНРЈ обавестило је судове да поменути распис од 10. августа 1949. године не треба схватити тако да се не може вршити конфискација и имовине лица немачке народности која се налазе у иностранству, те да се стога рад на конфискацији те имовине има наставити.

Све је то имало за последицу да за један део имовине лица немачке народности, чија је имовина потпадала под конфискацију, посебно у Апатину,

---

²³ Према подацима у књизи Јелене Попов: „Народни фронт у Војводини 1944-1953”, год.изд.1986, стр.115, конфисковано је 119.451 немачких поседа са 618.701 хектара. Према већ помињаној књизи Николе Гаћеше, конфисковано је 97.490 поседа са 673.939 хектара земље. Према подацима, пак, изнетим у књизи немачког аутора J.V. Senz-a: "Apatiner Heimatbuch", Straubing, 1966, стр. 563, конфисковано је преко милион хектара немачких поседа.

Бачком Новом селу и Новом Саду, нису ни донета решења о конфискации, нити је та имовина уписана у земљишне књиге као државно власништво. Увиђајући то, појавили су се захтеви многих Немаца који су се вратили у своја места, да им се имовина врати, позивајући се на то да решења о конфискации њихове имовине нису донета.

Ценећи да ово питање може имати политичке реперкусије, Савезно извршно веће је у свом писму број 415 од 25. фебруара 1954. године упућеном извршним већима република и Извршном већу Војводине, дало упутства како треба даље поступати у циљу извршења припреме за коначну ликвидацију статуса предметне имовине. Било је предвиђено да се ова коначна ликвидација изврши законом у коме би био постављен један краћи рок за укњижбу непокретне имовине, после којег рока се конфискација више не би могла по овом основу вршити. Истим законом дало би се овлашћење федералним јединицама да под одређеним условима могу вратити непокретну имовину власницима. У писму се надлежним органима дају следеће смернице: 1) сву непокретну имовину која је припадала лицима немачке народности, а која је на основу одлуке АВНОЈ-а прешла у општенародну имовину, уписати у земљишне књиге као општенародну имовину без обзира ко је сада у поседу те имовине; 2) стање поседа не дирати, тако да укњижба не повлачи промену фактичког стања поседа; 3) лица која су у поседу сматрала би се уживаоцима општенародне имовине без обавезе на накнаду; 4) конфискацију покретне имовине сматрати као већ ликвидирану и у погледу ове имовине не предузимати никакве мере; 5) образовати посебну комисију која би имала да испита да ли би неким лицима немачке народности требало вратити у својину конфисковане куће и оставити на уживање у целини или део конфискованог земљишта. Заузет је став да конфисковано земљиште ни у ком случају не треба враћати у својину. Комисија је овај посао требала да заврши до 30. јуна 1954. године.

У Војводини је ово писмо било схваћено тако, да се има спровести накнадна конфискација, тј. да се има земљишнокњижно уписати као општенародна имовина и имовина оних лица немачке народности у погледу којих одлука о конфискации до 1954. године није била донета. У ту сврху при народним одборима срезова и градова основане су посебне комисије. Ове комисије су надлежним судовима поднеле појединачне или колективне предлоге за извршење конфискации имовине лица немачке народности, а судови су без даљег проверавања или испитивања спровели у земљишне књиге пренос имовине са имена конфиската у државну имовину. Никаквом претходном одлуком није утврђивано да је извесно лице немачке народности. Судови су тако доносили решења у смислу захтева народних одбора и ова решења достављали странкама, које су тек на основу њих сазнавале за конфискацију.

Савезно извршно веће је писмом пов. бр. 37/1954 од 19. фебруара 1956. наредило да се застане са даљим спровођењем конфискации имовине лица немачке народности тј. да се не доносе нова решења, односно да се већ донета не спроводе. Нарочито је подвучено да се даље не врши одузимање поседа те имовине и слични поступци који би могли узнемирити погођена лица. У складу са

тим, јавним тужиоцима је наложено да интервенишу да би затечено стање остало непромењено до даљних упутстава.

Координациони одбор СИВ-а на својој седници од 11. фебруара 1958. године донео је закључке под бројем 102/1958 према којима у погледу лица немачке народности треба одложити доношење коначног решења, а до тада не дирати у фактичко стање поседа. Коначно решење овог питања требало је регулисати законом којим би се уредило власништво на непокретностима. Међутим и даље је остао један број случајева где одузимање имовине није извршено, а она је и даље била у фактичком поседу бивших власника или њихових блиских сродника, што је стварало могућност да се накнадно установе случајеви неизвршења конфискације и да се бившим власницима одузме имовина коју они фактички држе и уживају.

Након свега тога, Савезни секретаријат за правосудне послове је 6. августа 1958. дао додатна објашњења горе наведених закључака, усмеравајући органе да се држе следећих решења: 1) ако је одлука о одузимању имовине донета и спроведена у земљишним књигама, а имовину још ужива бивши власник - не дирати у фактичко стање поседа; 2) ако одлука о одузимању није донета - спровести поступак за пренос ове имовине на државну и извршити укњижење, али не дирати у фактичко стање поседа; 3) ако је одлука о одузимању донета али није спроведена у земљишним књигама - извршити потребан упис, али не дирати у фактичко стање поседа; и 4) ако је непокретност фактички одлузета али није донета одлука о преносу имовине у државно власништво - донети о томе одлуку и спровести је у земљишне књиге.

На основу овог објашњења застало се са решавањем у свим предметима конфискације имовине лица немачке народности.

Хронологија и начин решавања овог питања указује да је држава статус немачке имовине у Југославији третирала не само као правно већ, ипак, и као осетљиво политичко питање. Међутим, овде се ради о невеликој имовини и малом броју случајева, за разлику од највећег дела немачке имовине која је муњевито конфискована одмах по завршетку рата. С друге стране, није било стварне воље да се, евентуално, један део имовине, за коју држава није стигла да благовремено уради решења о конфискацији и упише своје власништво, врати стварним власницима, мада је и та опција помињана.